

ОБЕКТ НА НАКАЗАТЕЛНО ПРАВООТНОШЕНИЕ

Ивета Вълева

OBJECT OF CRIMINAL LEGAL RELATIONSHIP

Iveta Valeva

Abstract: *A criminal legal relationship arises between the state and the perpetrator as a result of a specific crime, and its content is expressed in the counter-rights and obligations of the parties to it. The question of the object of the criminal legal relationship is poorly studied, but actually it is crucial in order to explain what the criminal legal relationship arises for and what it is aimed at.*

Keywords: *criminal legal relationship, object, interest, reaction, responsibility.*

Наказателното правоотношение изпълнява обединяваща роля, като свързва в едно цяло други основни за наказателното право институти – престъплението поражда наказателното правоотношение, в рамките на което се осъществява наказателната отговорност на дееца, която от своя страна предполага процес по наказване на лицето и се изразява в понасяне на неблагоприятните последици от извършеното деяние. Темата заобекта на наказателното правоотношение е слабо изследвана, а е от решаващо значение, за да може да се обясни за какво възниква правоотношението и към какво е насочено то. Преди да се отговори на въпроса кой е обектът на наказателното правоотношение, накратко ще бъдат маркирани неговите основни характеристики.

Традиционно правоотношението в наказателното право се определя като правна връзка между държавата и престъпния деец, която възниква в резултат на извършено престъпление и чрез която се реализира наказателната отговорност на дееца¹. Наказателното правоотношение е вид правно отношение и като всяко друго правоотношение възниква с проявлението на определен юридически факт. Наказателно-правната теория определя за правопораждащ наказателното правоотношение юридически факт извършеното престъпление. Престъплението е човешко деяние, което е общественоопасно, противоправно, наказуемо и е извършено виновно. Правоотношенията в наказателното право винаги възникват в резултат на човешка проява – деяние

¹ Стойнов, Ал. Наказателно право. Обща част. София: Сиела, 2015, с. 43; Виж и Ненов, Ив. Наказателно право, Обща част, книга първа. София: Софи-Р, 1992, с. 149, който определя наказателното правоотношение като „обществена връзка между престъпния деец и държавата – които са и негови субекти“.

с определени свойства², и това е една от особеностите на наказателното правоотношение.

Страни по наказателното правоотношение са държавата и престъпният деец³, като отдавна е изоставено виждането, което разглежда извършителя като обект, а не като субект на правоотношението. Доколкото една от страните по наказателното правоотношение е държавата, при разглеждане на съдържанието на правоотношението не може да се говори за правана държавата, а за правомощия, които тя е длъжна да упражни, щом бъде осъществен правопораждащият юридически факт – престъплението. Така, държавата има три основни правомощия – да осъди дееца, да изпълни наложеното му наказание и да го третира като осъждан. Деецът от своя страна е длъжен да търпи въздействието от страна на компетентните държавни органи в неговата правна сфера. Някои автори определят наказателното правоотношение като едностранно – пораждащо права само за едната страна и насрещни задължения за другата⁴. Според други⁵, престъпният деец освен задължението да търпи въздействие в своята правна сфера и да понесе наказание, има също и права – като право на защита, право да бъде определена правилно правната квалификация на деянието и други. Която и от двете тези да бъде възприета, изводът е, че именно правата и задълженията на страните по наказателното правоотношение (независимо колко са те на брой) съставляват неговото съдържание.

Страните по наказателното правоотношение, правопораждащият го юридически факт и неговото съдържание не предизвикват спорове в теоретичен план, но по въпроса за обекта на наказателното правоотношение са излагани различни становища. За да се изясни кой е обектът на правоотношението в наказателното право, трябва да се посочи кой е определящият го критерий и да се отговори на въпроса за какво всъщност възниква наказателното правоотношение. За обект на едно правоотношение поначало се сочи благо, по повод на което възниква правната връзка между страните. Кое е това благо обаче, по повод на което възниква наказателното правоотношение?

Някои автори сочат като обект на наказателното правоотношение поведението на престъпния деец, а други – както поведението на дееца, така и дейността на държавата във връзка с изпълнение на наказанието⁶. Нито поведението на дееца обаче, нито дейността на държавата по повод изпълнение на наказанието могат да бъдат обект на наказателното правоотношение. Наказателното правоотношение не възниква, за да може държавата за осъществи правомощията, които има в процеса по наказване на лицето. Правомощията на държавата – да наложи наказание на виновното лице, да го изпълни и да третира лицето като осъждано, са част от съдържанието на самото правоотношение, но не в това се изразява неговият обект.

² Основно обективно качество на престъпното деяние е обществената опасност, която е определяща за останалите свойства на престъплението – ако деянието не е общественоопасно, то няма да бъде нито противоправно, нито наказуемо. Обществена опасност има определяща роля и по отношение на субективния елемент на престъплението – вината, доколкото нейните форми са свързани с отражението или не на обществената опасност в съзнанието на дееца. Ако едно деяние не е общественоопасно, то няма и да е престъпно. По въпроса за обстоятелствата, които изключват обществената опасност на деянието, виж. **Стойнов, Ал.** Цит. съч., с. 204–239, също и **Овчаров, М.** Изключващите обществената опасност обстоятелства по българското наказателно право – научно определение, видове и общи изисквания за тяхното действие. – <https://news.lex.bg/guestpost/изключващите-обществената-опасност/>, електронен сайт на Lex.bg, публ. февруари 2021г., Интернет.

³ Относно страните по наказателното правоотношение при престъпленията от частен характер виж **Велчев, Б.** Престъпления от частен характер. София: Сиела, 2015, с. 215.

⁴ **Бояджиев, П.** Правоотношенията в наказателното право. София: Издателство на Българската академия на науките, 1967, с. 176.

⁵ **Ненов, Ив.** Цит. съч., с. 150–152, както и **Стойнов, Ал.** Цит. съч., с. 42.

⁶ **Йоффе, О. С., Шаргородский, М. Д.** Въпрос за теорията на права; Александров, Н. Г., Законност и правоотношения в советском обществе, Цит. по: **Бояджиев, П.** Правоотношенията в наказателното право. София: Издателство на Българската академия на науките, 1967, с. 182.

Друго виждане е, че самото наказание е обект на наказателното правоотношение⁷. Това разбиране също не може да бъде споделяно. Налагането на наказание е основното средство, чрез което се реализира наказателната отговорност на дееца, поради което наказанието не може да бъде обект на правоотношението. Наказателното правоотношение не възниква, за да се накаже деецът. Наказанието се налага, за да се постигнат определените в закона цели – да се въздейства поправително и превъзпитателно върху лицата, които са се отклонили от нормалното поведение в обществото и са извършили престъпление, с оглед в бъдеще да се предотврати извършването на нови престъпления. Наказанието е само една от последиците, които деецът ще понесе за осъщественото от него престъпно деяние.

За обект на наказателното правоотношение се сочат и определени субективни права на дееца, които той притежава като субект на други правоотношения⁸. Бояджиев например приема за критерий, определящ обекта на наказателното правоотношение – това, срещу което то е насочено непосредствено, и стига до извод, че е насочено срещу определени права на дееца, от което прави заключението, че обектът на наказателното правоотношение са не всички права на осъдения, а само такива, определени от наказателноправните норми. Посоченото становище не може да бъде подкрепено. От една страна, по този начин деецът освен като субект на правоотношението, се възприема и като обект, доколкото с правоотношението ще му бъдат отнети или ограничени някои негови права, от които се изгражда личността му. От друга страна, изложеното становище се припокрива от части с това, което възприема за обект на правоотношението самото наказание. Правата на дееца не могат да бъдат възприети за ценност, по повод на която възниква правоотношението, доколкото самото наказание като мярка на

държавна принуда се изразява в засягането на тези права. Наказателното правоотношение не възниква заради определени субективни права на дееца, които ще му бъдат отнети или ограничени. Което и наказание да бъде наложено, някои от правата на осъдения ще бъдат засегнати, но това засягане е правомерно и се явява като последица от вече реализираната наказателна отговорност, а не като благо, по повод на което да възникне наказателното правоотношение. Ако под „благо“ разбираме човешките интереси⁹, то може да се каже, че правоотношенията възникват с оглед задоволяването на определен интерес (обществен, личен). В тази връзка, може да се изведе като определящ обекта на наказателното правоотношение критерий не *срещу какво*, а *към какво е насочено* правоотношението, а то е насочено именно **към задоволяването на определен интерес**.

В определението, което Манковски дава за наказателните правоотношения, се сочи, че „наказателните правоотношения са ... насочени към предпазване на ... правопорядъка от престъпни посегателства...“¹⁰. Разглеждайки структурата на наказателното правоотношение Стойнов също посочва, че предметът на този вид правоотношения е общественият интерес от борба с престъпността и превенцията ѝ¹¹. Тази формулировка обаче е твърде обширна, защото общата борба с престъпността не може да се приеме за обект на правоотношението. Последното възниква не по принцип, а само при осъществено *конкретно престъпление*, поради което акцентът следва да се постави върху *конкретната защита* срещу това престъпно деяние, а не върху борбата срещу престъпността въобще.

Наказателното правоотношение е насочено към задоволяването на обществения интерес **да се реагира срещу конкретно извършена престъпна проява**. Защитата на обществото от *конкретно престъпно посегател-*

⁷ Бояджиев, П. Цит. съч., с. 182.

⁸ Пак там, с. 184.

⁹ За понятието „правно благо“ вж. Долапчиев, Н. Наказателно право. Обща част. София: Издателство на Българската академия на науките, 1994, с. 132–135.

¹⁰ Манковски, Б. Към въпроса за правоотношенията в социалистическото наказателно право. – Правна мисъл, 1957, № 2, с. 14–15.

¹¹ Стойнов, Ал. Цит. съч., с. 42.

ство е интересът, по повод на който възниква наказателното правоотношение. Тази защита се постига, като се въздейства на първо място върху дееца, който е осъществил престъпното деяние, с цел да бъде поправен и превъзпитан, а също и като се окаже предупредително въздействие върху останалите членове на обществото – те да не извършват от своя страна престъпления. Основната задача на Наказателния кодекс¹² (НК) е да защитава от престъпни посегателства личността и правата на гражданите и цялостния установен в страната правов ред (чл. 1, ал. 1 от НК). В интерес на обществото е да не се извършват престъпления, а срещу осъществените вече такива – да се реагира.

Конкретната реакция срещу извършеното престъпление не трябва да се отъждествява изцяло със самото понятие за правоотношението. Бояджиев например разглежда необходимостта от реагиране срещу извършено престъпление като фактическата съставка на санкционното наказателно правоотношение – като „*първичното, което предизвиква законодателя да издаде санкционна наказателноправна норма и чрез нея да се създаде правната съставка*“¹³ и определя наказателното правоотношение като „*регулираната от наказателноправна норма обективна необходимост за обществото да реагира срещу извършено престъпление*“¹⁴. Представянето на наказателното правоотношение като реагиране на държавата срещу извършено престъпление, облечено в юридическа форма¹⁵, не е неправилно, но не и съвсем точно. Ясно е, че защитата от престъпления е основната задача на наказателното право и обществото има интерес като цяло да се бори срещу престъпността, но наказателното правоотношение не може да се определи само като реакция от страна на държавата. Наказателното правоотношение е сложно явление. То е връзката, която възниква между престъпния деец и държавата, която връзка е изпълнена със свое съдържание (правата и задълженията на страните), а реагирането срещу конкретно извър-

шено престъпление е благо (общественият интерес), по повод на което възниква всъщност наказателното правоотношение.

Ако се възприеме изложената теза, че благо, по повод на което възниква правоотношението в наказателното право, е общественият интерес да се *реагира срещу конкретно извършено престъпно деяние*, трябва по-нататък да се изследва какво представлява тази реакция на държавата срещу престъпната проява.

Реагирането на държавата означава, на първо място, тя да не остане безразлична към извършването на престъпления. Което и от предвидените в закона престъпления да бъде извършено, обществото има интерес държавата да реагира срещу него. Всяко престъпление предизвиква реакция от страна на държавата, което затвърждава и принципа на справедливостта, и чувството за неизбежност в обществото – неизбежност, че всяко престъпно деяние ще получи справедлива реакция. Използвам думата „реакция“, а не „наказание“ по няколко съображения. Известно е, че специфичният метод, по който наказателното право регулира обществените отношения, е чрез предвиждането и налагането на наказания. В наказателното право обаче освен наказания, са предвидени и други мерки за обществено въздействие и възпитание. От разпоредбата на чл. 1, ал. 2 от НК може да се стигне до заключението, че възможна реакция при извършено престъпление може да бъде не само налагане на наказание, но и налагане на друга санкционна последица – мярка за обществено въздействие и възпитание. Наказанието не е единствената възможна санкционна последица, поради което и реагирането на държавата срещу извършено престъпление не трябва да се отъждествява единствено с налагане на наказание. Държавата може да реагира по различен начин. Независимо от начина на реагиране, реакцията на държавата срещу всяко престъпно деяние идва да покаже на обществото, че в правния ред са предвидени механизми за действие и всеки път, когато бъде извършена

¹² Обн., ДВ, бр. 26 от 02.04.1968 г.

¹³ Бояджиев, П. Цит. съч., с. 105.

¹⁴ Пак там, с. 216–217.

¹⁵ Пак там, с. 115.

престъпна проява, ще се реагира по съответния начин.

Реакцията на държавата срещу проявената престъпна проява се изразява в **търсенето на отговорност** от дееца за извършеното престъпление – отговорност, която съществува първоначално като *възможност да бъдат понесени неблагоприятни последици* от извършване на деянието. Наказателното правоотношение между държавата и дееца се създава, за да се потърси отговорност от виновното лице. Неточно би било да се каже, че правоотношението възниква, за да се реализира отговорността на дееца. Безспорно отговорността се реализира в рамките на наказателното правоотношение, но самата реализация на отговорността не би могла да се приеме за благо, по повод на което възниква правоотношението. Обектът на наказателното правоотношение не е интересът от реализиране на отговорността, доколкото тя може и да не се реализира изобщо.

Наказателната отговорност се търси и носи за *конкретно* извършено престъпление. Под „конкретно“ престъпление следва да се разбира такова, което е *ясно* (известно) за държавата. В идеалния случай, всяко престъпление е *ясно* за държавата и тя може да реагира срещу него. Поставя се въпросът обаче ако държавата не разбере, че е извършена престъпната проява, тогава възниква ли изобщо правоотношение и към какво е насочено то? При т. нар. „скрити“ престъпления, които не са известни за държавата, също се поражда наказателно правоотношение, тъй като самият факт на извършване на престъпното деяние създава правната връзка между държавата и дееца. При скритата престъпност наказателното правоотношение също възниква, за да се потърси (в даден момент) отговорност от дееца, тъй като съществува принципната възможност престъплението да стане ясно (конкретно) за държавата. Разгледани в такава хипотеза за престъпленията, които са останали „скрити“ за държавата, не се различават от случите, в които например е настъпила давност, лицето е починало или е неизвестно. В посочените примери наказателното правоотношение си съществува и то е насочено към търсене на

отговорност, но по една или друга причина отговорността не може да се осъществи. Така, ако деецът почине, отговорността няма да се реализира. Същото е и ако престъплението остане завинаги „скрито“ за държавата, тогава пак няма да се реализира отговорността на виновното лице. Изложеното още веднъж подкрепя извода, че реализацията на отговорността не може да се възприеме за обект на правоотношението.

Следва да се има предвид, че при престъпленията от частен характер търсенето на наказателна отговорност зависи от волята на пострадалото лице, но това не означава, че обектът на тези правоотношения е различен. Наказателното правоотношение при престъпленията от частен характер също възниква, за да се потърси отговорност от извършителя, и това е така, защото правоотношението възниква от факта на извършване на престъпната проява, а не в резултат на подаване на тѣжба. Особеното при престъпленията от частен характер е, че инициативата да се активира въобще „търсенето“ на отговорност принадлежи на пострадалия.

В обобщение, може да се заключи, че обектът на наказателното правоотношение се изразява в обществения интерес държавата да реагира срещу всяко конкретно извършено престъпление, като се **потърси отговорност** от дееца за извършеното престъпление. Обектът трябва да се свързва именно с *търсенето*, а не с реализирането на отговорността, доколкото реализирането засяга самото развитие на наказателното правоотношение и изхода от него. Дали отговорността ще бъде „намерена“ (реализирана) или не, по какъв начин ще бъде реализирана тя – чрез налагане на наказание на лицето или друга мярка на въздействие, са последващи въпроси, които следва да бъдат разглеждани при едно вече породено правоотношение, а не във връзка с неговото възникване. Темата за обекта, от друга страна, засяга именно възникването на правоотношението – за какво възниква то? Ако може да се отговори кратко на въпроса за какво възниква наказателното правоотношение, то отговорът ще бъде: **за да се потърси отговорност за извършеното престъпление.**

БИБЛИОГРАФИЯ / REFERENCES

Бояджиев, П. Правоотношенията в наказателното право. София: Издателство на Българската академия на науките, 1967 // **Boyadzhiev, P.** Pravootnosheniyata v nakazatelnotopravo. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite.

Велчев, Б. Престъпления от частен характер. София: Сиела, 2015 // **Velchev, B.** Prestapleniyata ot chasten karakter, Sofia, Ciela, 2015.

Долапчиев, Н. Наказателно право. Обща част. София: Издателство на Българската академия на науките, 1994 // **Dolapchiev, N.** Nakazatelno pravo. Obsht achast. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite, 1994.

Манковски, Б. Към въпроса за правоотношенията в социалистическото наказателно право, Правна мисъл, 1957, № 2 // **Mankovski, B.** Kam vaprosa za pravootnosheniyata v sotsialisticheskoto nakazatelno pravo, Pravna misal, 1957, № 2.

Ненов, Ив. Наказателно право, Обща част, книга първа. София: Софи-Р, 1992 // **Nenov, Iv.** Nakazatelno pravo. Obshta chast, kniga parva. Sofia: Sofi-R, 1992

Овчаров, М. Изключващите обществената опасност обстоятелства по българското наказателно право – научно определение, видове и общи изисквания за тяхното действие. – <https://news.lex.bg/guestpost/> изключващите-обществената-опасност/, електронен сайт на Lex.bg, публ. февруари 2021г., Интернет. // **Ovcharov, M.** Izklyuchvashтите obshtesvenata opasnost obstoyatelstva po balgarskoto nakazatelno pravo – nauchno opredelenie, vidove i obshti iziskvaniya z atyahnoto deystvie.

Стойнов, Ал. Наказателно право. Обща част. София: Сиела, 2015. // **Stoynov, Al.** Nakazatelno pravo. Obshtachast. Sofia: Ciela, 2015.